

Marcin BÖHM*

NORMANOWIE W DZIELACH GERALDA Z WALII A ŚWIAT BIZANTYŃSKI

Celem niniejszej pracy jest analiza wybranych dzieł jednego z XII-wiecznych historyków normańskich, żyjącego na Wyspach Brytyjskich, Geralda de Barri z Walii (1146-1223) pod kątem jego wiedzy o świecie bizantyńskim i jego korelacji z Normanami. Termin świat bizantyński (czy świat Bizancjum) ewoluuje od kilkudziesięciu lat¹. Dziś nie oznacza już tylko i wyłącznie ziem dawnego Cesarstwa Wschodniorzymskiego, które później przekształciło się w greckie „Bizancjum”, lecz odnieść go możemy do Słowian Bałkańskich, czy królestwa Normanów południowo-italskich, zaś naukowcy poszerzają stale jego granice dzięki wsparciu innych nauk, jak np. archeologia². Sam termin może być wyrazem siły i żywotności samego Bizancjum, które było w stanie „eksportować” swoją kulturę oraz sztukę poza swoje ówczesne granice polityczne, a mamy na to dowody w postaci wspomnianego wyżej królestwa Normanów z Sycylii. Co wiemy jednak na temat wspomnianego wyżej autora i jego dzieł?

Gerald lub też Giraldus Cambrensis urodził się ko. 1146 r. w zamku Manorbier w Pembrokeshire w Walii. Był mieszanego normano-walijskiego pochodzenia. Jako najmłodszy syn Wilhelma FitzOdo de Barry lub Barri, był także potomkiem Arnulfa de Montgomery i Geralda FitzWalter z Windsoru, jednych z najważniejszych baronów anglo-normańskich w Walii przełomu XI i XII w. Jego matką była Angarada FitzGerald, córka Geralda FitzWalter z Windsoru, kasztelana zamku Pembroke i jego żony Nesty Ferch Rhys, córki Rhysa ap Tewdwra, ostatniego króla południowej Walii. Dzięki swojej matce, Angarad, Gerald był bratankiem Davida FitzGerald, normańskiego biskupa St. Davids, a także cioteczynym wnukiem Gruffydda ap Rhysa, syna i dziedzica Rhys ap Tewdwra, a także kuzynem Rhysa ap Gruffydda, jednego

* Dr Marcin Böhm – adiunkt w Katedrze Historii Średniowiecznej w Instytucie Historii na Wydziale Historyczno-Pedagogicznym Uniwersytetu Opolskiego; e-mail: mabohm@wp.pl.

¹ Tutaj ogromne znaczenie ma cykl prac pod redakcją C. Morrison, J.C. Cheynea i A. Laiou, pod polskim tytułem *Świat Bizancjum*, którego trzy tomy zostały również wydane w naszym kraju, por. bibliografia.

² Por. P. Stephenson, *Introduction*, w: *The Byzantine World*, ed. P. Stephenson, Routledge 2010, XXI-XXIV.

z najwybitniejszych walijskich władców w wieku XII³. Gerald otrzymał początkowe wykształcenie w klasztorze Benedyktynów w Gloucester, a następnie przebywał w Paryżu w latach 1165-1174, gdzie uczył się w ramach *trivium*⁴. Po powrocie do kraju został zatrudniony przez Ryszarda z Dover († 16 II 1184), arcybiskupa Canterbury (od 3 VI 1173), z którego polecenia realizował misję dla Kościoła angielskiego w Walii. Za swoje zasługi został powołany w 1174 r. na archidiakona w Brecon, do funkcji którego później dołączono mu posiadłość w Llanddel. Po śmierci stryja, biskupa St. Davids w 1176 r., Gerald miał zostać jego bezpośrednim następcą. Normañscy biskupi St. Davids mieli długoterminowe cele, z których najważniejszym był rozdział ich władzy od Canterbury, a Gerald był właściwą osobą, aby tego dokonać. Król Henryk II Plantagenet (5 III 1133 - 6 VII 1189, król Anglii od 25 X 1154), panujący wówczas w Anglii i będący jeszcze świeżo po konflikcie z arcybiskupem Canterbury Tomaszem Becketem (ok. 1118 - 29 XII 1170, arcybiskup od 3 VI 1162), natychmiast odrzucił kandydaturę Geralda, być może także dlatego, że jego walijska krew i więzy z rodziną panującą w królestwie Deheubarthu sprawiły, że nie wydawał się on królowi człowiekiem godny zaufania⁵. Gerald, rozczarowany decyzją władcy udał się na Uniwersytet Paryski, gdzie przez rok (1179-1180) studiował i nauczał prawa kanonicznego oraz teologii, po czym powrócił do Anglii⁶.

Umiejętności i wiedza Geralda nie pozostały jednak nie zauważone przez króla Henryka II. Mianował go bowiem w roku 1184 swym kapelanem. Zajmując tę posadę Gerald pełnił m.in. rolę mediatora między koroną a księciem Rhysem ap Gruffyddem⁷. Następnie Henryk II umieścił go w grupie doradców, która towarzyszyła najmłodszemu synowi Plantagenety Janowi (24 XII 1166 - 19 X 1216, król Anglii od 6 IV 1199), w jego pierwszej wyprawie do Irlandii w roku 1185⁸. Owa podróż na Zieloną Wyspę była także katalizatorem dalszej kariery literackiej Geralda. Powstała po pobycie w Eiru praca *Topographia Hibernica*, została wydana w 1188 r. Kolejnym utworem była książka opowiadająca o podboju Irlandii przez Henryka II, nazwana *Expugnatio Hibernica*. Obydwa te dzieła do końca swego życia Gerald modyfikował, nasączając je coraz mocniej niechęcią wobec obcokrajowców, szczególnie Irlandczyków. Z racji tego, że był spokrewniony z pierwszymi normańskimi zdobywcami części Irlandii, Robertem FitzStefanem i Rajmundem Le Gros FitzGeraldem, jego wizja Irlandczyków ukazuje ich jako barbarzyńskich dzikusów, którzy zostali najechnani przez „szlachetnych” Normanów.

Gerald w czasie przygotowań do trzeciej wyprawy krzyżowej towarzyszył także biskupowi Canterbury w Walii w 1188 r., któremu pomagał zbierać

³ Por. H.E. Butler, *The Autobiography of Giraldus Cambrensis*, ed. i tłum., London 1937, 35.

⁴ Por. M. Richter, *Giraldus Cambrensis*, w: *Lexikon des Mittelalters*, vol. 4, Stuttgart 2000, 1459.

⁵ Por. Butler, *The Autobiography*, s. 59-63.

⁶ Por. Richter, *Giraldus Cambrensis*, s. 1459.

⁷ Por. Butler, *The Autobiography*, s. 83-86.

⁸ Por. M. Böhm, *Normañski podbój Irlandii w XII wieku*, Oświęcim 2017, 182.

ochotników na ową krucjatę. Pozostawił po sobie historię tej podróży, zatytułowaną *Itinerarium Kambriae*, którą wydał w 1191 r. W ślad za nią poszła druga praca, *Descriptio Kambriae*, napisana w roku 1194. Te dwa jego dzieła dotyczące Walii pozostają bardzo cennymi dokumentami historycznymi, zawierającymi wiele ważnych opisów miejsc i ludzi, jednak jak we wszystkich dziełach Geralda pojawiają się w nich wątki, do których nie możemy mieć zaufania, bowiem najprawdopodobniej wplótł on tam pewne elementy walijskiego folkloru ludowego. Gerald znał na pewno łacinę i język francuski. Nie wiemy jednak czy posługiwał się walijskim, którego jakaś znajomość nie mogła być mu całkiem obca, skoro przytaczał kambryjskie przysłowia i nazwy miejscowe. Bez wątplenia uczył się także greki, co udowadnia wywodząc walijskie słowa *ydor* (woda) i *sal* (sól), a także szereg innych właśnie od tego języka⁹.

Wspomniane wyżej cztery dzieła, zarówno te poświęcone Walii, jak i Irlandii, są swego rodzaju lustrem, które odzwierciedla poglądy ich autora na temat Normanów i ich, jakbyśmy to dzisiaj ujęli, tożsamości etnicznej. Normanowie, z których Gerald wywodził po mieczu, byli w jego mniemaniu dumną i waleczną rasą, której mało kto był w stanie sprostać. Opinia ta kontrastuje z obrazem Walijszyków, z których również łączyły Geralda więzy krwi, tym razem jednak po kądzieli, jak również z informacjami o mieszkańcach Zielonej Wyspy, którzy zostali ukazani niemal jako niecywilizowani, wyuzdani barbarzyńcy, lubujący się szczególnie w kazirodztwie¹⁰. Podróżując po Francji, czy znajdując się na dworze króla Henryka II, zetknął się nasz autor ze światem bizantyńskim, a za taki uważać w XII stuleciu należy zarówno samo Bizancjum, jak i jego konkurenta na Morzu Śródziemnym, królestwo Normanów sycylijskich. Dane przytoczone przez Geralda ukazują nam wiedzę uczonych przedstawicieli nacji normańskiej, żyjących w Europie Północnej, na temat tego co działo się nad Morzem Śródziemnym w końcu XII w.

Rozpocząć należy od prac Geralda, poświęconych Walii. We wstępie do pierwszej księgi *Itinerarium* po tym kraju, jego autor wspomina, że w momencie podboju Jerozolimy przez Saladyna (ok. 1138 - 4 III 1193, sułtan Egiptu i Syrii od 1174) w roku 1188, cesarzem w Konstantynopolu był Izaak¹¹. Mowa tutaj oczywiście o bazyleusie Izaaku II Angelosie (ok. 1156 - 28 I 1204, cesarz: 12 IX 1185 - 8 IV 1195 i 18 VII 1203 - 28 I 1204), który pozbawił władzy tyrana, Andronika I Komnena (ok. 1123 - 12 IX 1185, cesarz od 24 IX 1183), i na którego barki spadł obowiązek utrzymania granic cesarstwa w dobie

⁹ Por. Giraldus Cambrensis, *Itinerarium Kambriae* I 8, ed. J.F. Dimock, w: Giraldi Cambrensis, *Opera*, vol. 6: *Itinerarium Kambriae, et Descriptio Kambriae*, *Rerum Britannicarum Medii Aevi Scriptores* 21/6, London 1868, 77; tenże, *Descriptio Kambriae* I 15, ed. J.F. Dimock, *Rerum Britannicarum Medii Aevi Scriptores* 21/6, s. 194.

¹⁰ Temat moralności seksualnej często pojawiał się w pracach Geralda, który piętnował zbytnią rozwiązłość, por. A.D. Carr, *Wales: Economy and Society*, w: *A Companion to Britain in the Later Middle Ages*, ed. S.H. Rigby, Blackwell 2003, 129.

¹¹ Por. Giraldus Cambrensis, *Itinerarium Kambriae* I 1, ed. Dimock, s. 13.

narastającego zagrożenia zarówno ze strony komun italskich i Normanów, jak również odrodzonej, niezależnej Bułgarii. W księdze drugiej tego dzieła, dokładnie rozdziale XIII, Gerald pisze, że przedwczesna śmierć zabrała króla Sycylijczyków, którego nie wymienia z imienia. Ów władca zdaniem naszego autora był głównym dostawcą zboża oraz innego wsparcia dla chrześcijan w Lewancie, którzy byli ze wszystkich stron otoczeni przez wrogów i teraz cierpieli głód. Śmierć sycylijskiego króla pociągnęła za sobą również konflikt o jego spuściznę, w który – zdaniem Geralda – włączyło się wielu „naszych normańskich książąt”, którzy przypisywali sobie prawa do jego królestwa¹². Ów zmarły władca sycylijski, to nikt inny jak Wilhelm II zwany Dobrym (ok. 1155 - 11/18 XI 1189, król Sycylii od 7 V 1166), który poślubił swego czasu jedną z córek Henryka II, a mianowicie Joannę (1165 - 4 IX 1199). Zaś owymi książętami, którzy toczyli spór o schedę po Wilhelmie, byli z całą pewnością Tankred z Lecce (ok. 1138 - 20 II 1194, król Sycylii od 1189) oraz Ryszard Lwie Serce (8 IX 1157 - 6 IV 1199, król Anglii od 6 VII 1189), który w swojej drodze do Ziemi Świętej odwiedził Mesynę i Sycylię, gdzie jego Anglicy dali się mocno we znaki miejscowym Normanom. Niestety szczegółowych informacji na ten temat nie znajdziemy w dziełach Geralda z Walii, lecz u innych angielskich kronikarzy, którzy – podobnie jak on – uczestniczyli w życiu dworu Henryka II, Ryszarda I i Jana bez Ziemi. Sugerują oni, że pojawienie się floty angielskiej na południu Półwyspu Apenińskiego zaskoczyło miejscowych Normanów, którzy nie przyjęli przybyszów zbyt życzliwie. Tankred nie uznawał praw Joanny, siostry Ryszarda Lwie Serce, a wdowy po Wilhelmie II, do majątku po zmarłym mężu, ani też nie zamierzał zwracać jej posagu, zaś ją samą więził¹³. Taka postawa nowego sycylijskiego króla względem siostry wpłynęła na niechęć Ryszarda do Tankreda, która coraz bardziej oscylowała w kierunku wrogości. Podsyłali ją jeszcze niechętni Anglikom i Francuzom mieszkańcy Pizy, którzy przebywali na Sycylii. Efektem tych tarć stały się walki, jakie wybuchły w Mesynie między Anglikami Ryszarda a ludźmi Tankreda. Dla tego ostatniego miało to wręcz tragiczne konsekwencje, ponieważ walki te objęły również normańską flotę stacjonującą w porcie. Jej galery zostały spalone przez angielskich marynarzy, co było dotkliwym ciosem dla talasokracji Królestwa Sycylii na Morzu Śródziemnym¹⁴. Przedłużający się pobyt Anglików na Sycylii mógł doprowadzić w ostatecznym rezultacie do upadku samego Tankreda, który słusznie uznał, że najlepiej pozbyć się przybyszów,

¹² Por. tamże II 13, ed. Dimock, s. 147.

¹³ Por. Ricardus (Canonicus Sanctae Trinitatis Londoniensis), *Itinerarium peregrinorum et Gesta regis Ricardi* II 16, ed. W. Stubbs, *Rerum Britannicarum Medii Ævi Scriptores* 38/1, London 1864, 159-164. Por. też J. Gillingham, *Richard the Lionheart*, London 1978, 151; S. Runciman, *Dzieje wypraw krzyżowych*, tłum. J. Schwakopf, t. 3, Warszawa 1987, 48-49; R. Pernoud, *Ryszard Lwie Serce*, tłum. Z. Cesul, Warszawa 1994, 67.

¹⁴ Por. Ricardus (Canonicus Sanctae Trinitatis Londoniensis), *Itinerarium peregrinorum* II 16, ed. Stubbs, s. 163-164.

akceptując żądania ich króla¹⁵. W geście dobrej woli uwolnił więc królową Joannę, której po walkach w Mesynie, wypłacił należne jej pieniądze, w wysokości 20 tys. uncji (570 kg) złota. Ponadto przekazał Ryszardowi prezenty, które miały pomóc władcy Anglii w jego drodze do Palestyny, a mianowicie 4 wielkie okręty zwane *ursers* oraz 15 galer¹⁶. Wcześniej Ryszard oficjalnie ogłosił swojego bratanka, Artura z Bretanii (29 III 1187 - 3 IV 1203, ksiązę Bretanii od 1196), syna jego brata Godfryda II Plantageneta (23 IX 1158 - 19 VIII 1186, ksiązę Bretanii od 1181), swym spadkobiercą na wypadek bezpotomnej śmierci¹⁷. Tankred obiecał zaś, że jedna z jego córek poślubi owego Artura, gdy ten osiągnie wiek dojrzały, dając im kolejne 20 tys. uncji złota, które miały zostać zwrócone przez Ryszarda Lwie Serce, gdyby do tego małżeństwa nie doszło z winy młodego Plantageneta¹⁸. Nie wiemy dlaczego tych wydarzeń w całości nie przedstawił Gerald z Walii, skoro znane były mu one z opowieści uczestników wyprawy krzyżowej Ryszarda, a wspominał o nich tylko marginalnie w swoim opisie przygotowań do III krucjaty. Być może fakt ten należy tłumaczyć tym, że Gerald nie lubił zbytnio króla Ryszarda, który – podobnie jak jego ojciec – odmówił mu stanowiska biskupa St. Davids w Walii. Ponadto nasz autor związany był z osobą późniejszego króla Jana bez Ziemi, który jako następca Ryszarda zabił swego bratanka, a jednocześnie konkurenta, wspomnianego wyżej Artura. Być może też Gerald celowo przemilczał poczynania Ryszarda, którego pobyt na Sycylii i kontrybucja wywieziona z wyspy, przyczyniły się w dużej mierze do upadku miejscowych Normanów. Pamiętać należy, że swoje dzieła Gerald wielokrotnie modyfikował i uzupełniał o nowe wątki, które dodawał w późniejszym okresie życia. Dlaczego nie zrobił tak w wypadku prac poświęconych Walii? Częściowo odpowiedź na to pytanie znajdziemy w innym z dzieł Geralda, a mianowicie w *De instructione principis*, które spisał na świeżo po III krucjacie w latach dziewięćdziesiątych XII w. W trzeciej części tej pracy, a ściślej w rozdziale VII, znajdziemy informacje o tym, że Ryszard jeszcze jako hrabia Poitou wysłał posłów do swego szwagra, króla Sycylii, z prośbą o przygotowanie dla niego okrętów na wyprawę krzyżową wraz ze środkami na ten cel, z czego jednak Wilhelm II nie zdążył wywiązać się¹⁹. Zaś w rozdziale VIII mamy bardzo krótki opis podróży Ryszarda Lwie Serce do Ziemi Świętej. Gerald wspomina w nim, że w drodze do Jerozolimy Ryszard zaatakował mury Mesyny, a potem wyspę Cypr, która

¹⁵ Por. tamże II 18, ed. Stubbs, s. 165-166.

¹⁶ Por. Rogerus de Houedene, *Chronica*, ed. W. Stubbs, vol. 3, *Rerum Britannicarum Medii Aevi Scriptores* 51/3, London 1870, 65 i 97. Por. też Gillingham, *Richard the Lionheart*, s. 151-159; Pernoud, *Ryszard Lwie Serce*, s. 70; C. Stanton, *Norman Naval Operations in the Mediterranean*, Woodbridge 2011, 165-166.

¹⁷ Por. Rogerus de Wendover, *Chronica, sive Flores historiarum*, ed. H.O. Coxe, vol. 3, London 1841, 27.

¹⁸ Por. tamże; Rogerus de Houedene, *Chronica*, ed. Stubbs, vol. 3, s. 63.

¹⁹ Por. Giraldus Cambrensis, *De instructione principis* III 7, ed. J.S. Sherren, London 1846, 102-103.

w tym czasie była schronieniem dla piratów i pogan, a którą Ryszard podporządkował sobie wraz z jej tyranem i uzurpatorem, Izaakiem Komnenem (ok. 1155 - ok. 1195, władca Cypru: 1184-1191)²⁰. W dalszej części tego dzieła znajdziemy opis trasy cesarza Fryderyka I Barbarossy (ok. 1122 - 10 VI 1190, cesarz Zachodu od 18 VI 1155) przez bizantyńskie ziemie Bałkanów: w szczególności zaś przez tereny naddunajskie oraz Bułgarię i Macedonię²¹. Następnie Gerald wspomina o pojmaniu niemieckich posłów przez Izaaka Angelosa. Czyn ten miał być podyktowany strachem przed potęgą niemieckiego króla, który mógł uderzyć na Konstantynopol i pozbawić Izaaka władzy. Później jednak owi ludzie zostali przez bazyleusa zwolnieni, a on sam zaproponował transport i przewiózł Niemców do Azji Mniejszej²². Gerald wspomina również o tym, że sułtan Ikonium robił wszystko, aby maksymalnie wydłużyć pobyt Barbarossy w Grecji, a następnie opisuje w dość barwny sposób śmierć tego cesarza w Armenii²³. Co interesujące, wątek małżeństwa Wilhelma II z Joanną powraca po raz wtóry w kolejnym dziele Geralda, a mianowicie w *Expugnatio Hibernica*. Tam to Gerald z Walii wymienia imiona posłów króla Wilhelma II, których ten wyprawił do Anglii w roku 1176, starając się o rękę córki Henryka II. Byli to: biskup Capui, Diaferus, biskup elekt Trogi oraz hrabia Floris²⁴. Autor musiał poznać ich osobiście, ale informacja pozostawiona przez niego jest równie lakoniczna, jak w przypadku akcji Anglonormanów Ryszarda I na Sycylii. Także *De instructione principis* informuje, że najmłodsza z córek Henryka II i Eleonory Akwitańskiej (ok. 1122 - 1 IV 1204, królowa Anglii: 25 X 1154 - 6 VII 1189) poślubiła Wilhelma II z Sycylii²⁵.

W kolejnym swoim dziele *Descriptio Kambriae*, Gerald znów nawiązuje bezpośrednio do Bizancjum. Wspomina on o odpowiedzi Henryka II udzielonej cesarzowi Manuelowi I Komnenowi (28 XI 1143 - 24 IX 1180, cesarz od 8 IV 1143)²⁶, na powtarzające się w jego listach pytania o polityczne i geograficzne szczegóły dotyczące Wysp Brytyjskich. Gerald przytacza jedynie fragment odpowiedzi króla Anglii poświęcony Walijszykom, który warto cytować tutaj w całości:

„W pewnej części wyspy był lud zwany Walijszykami, tak odważny i okrutny, że nawet nieuzbrojony nie bał się napotkać uzbrojonego wroga, gotów przelać krew w obronie swojego kraju i poświęcić życie dla sławy. Jest to tym

²⁰ Por. tamże III 8, ed. Sherren, s. 106.

²¹ Por. tamże III 19, ed. Sherren, s. 128-129.

²² Por. tamże III 20, ed. Sherren, s. 130-131.

²³ Por. tamże III 21-22, ed. Sherren, s. 131-136.

²⁴ Por. tenże, *Expugnatio Hibernica* II 31, ed. J.F. Dimock: Giraldi Cambrensis, *Opera*, vol. 5: *Topographia Hibernica, et Expugnatio Hibernica*, Rerum Britannicarum Medii Aevi Scriptores 21/5, London 1867, 376.

²⁵ Por. tenże, *De instructione principis* II 2, ed. Sherren, s. 16.

²⁶ Cesarz został również wymieniony w późniejszym dziele Geralda, jako Grek i jeden z liderów ówczesnego świata. Por. tamże II 1, ed. Sherren, s. 14.

bardziej zaskakujące, że [nawet] dzikie bestie polne na całej powierzchni wyspy stały się łagodne, a tych zdesperowanych ludzi nie dało się poskromić²⁷.

Manuel był ciekawym świata cesarzem, któremu nie obce były sprawy krajów tak odległych jak Anglia, a nawet, jak widać z powyższego, Walia. Z jego to polecenia niejaki FitzStefan, zapewne człowiek normandzkiego pochodzenia znajdujący się w jego służbie, spisał zaginiony dziś tekst w języku greckim, którego tematem był geograficzny opis Anglii²⁸. Zachowała się również korespondencja Manuela z królem Anglii Henrykiem II, której treść, prócz porażki cesarza z Turkami w roku 1176, dotyczyła również związku krwi między jego potomstwem a dziećmi Plantagenety²⁹. Jako kapelan Henryka II Gerald z Walii był doskonale poinformowany o relacjach królestwa Anglii z Bizancjum, dlatego dziwi fakt, że nie podał treści odpowiedzi swego władcy w całości, czy też treści wcześniejszego listu Manuela.

Dalej w paragrafie VII księgi drugiej tego samego dzieła, Gerald wspomina, że zgodnie z tym co przeczytał w historii rzymskiej, cesarz Konstantyn I Wielki (27 II 272 - 22 V 337, cesarz od 310) po rezygnacji z Rzymu jako swojej stolicy, postanowił udać się na wschód i odtworzyć tam Troję, która miała stać się nową stolicą wschodniego imperium. Tak się jednak nie stało w wyniku głosu, który usłyszał cesarz. Głos ów miał mu zasugerować, że w ten sposób odbuduje Sodomę. Ta przestroga spowodowała zmianę cesarskich planów. Udał się zatem ze swoimi sztandarami i statkami do Bizancjum, gdzie przeniósł stolicę, której również nadał miano wywodzące się od swego imienia³⁰. Nie wiemy skąd Gerald z Walii przepisał tę informację, lecz musiało mieć to miejsce w czasie jego pobytu i nauki we Francji.

Możemy się zastanowić, dlaczego w dziełach Geralda z Walii jest tak mało informacji poświęconych Normanom sycylijskim i Bizantyńczykom. Z jednej strony należy w tym widzieć świadomy wybór naszego autora, który dokonał selekcji interesujących go danych i tylko starannie wybrane przez siebie wątki historyczne postanowił umieścić w swoich pracach. Z drugiej strony nie bez znaczenia (w kontekście dziejów Normanów sycylijskich) był zapewne fakt, że ich królestwo było do pewnego stopnia monarchią konkurencyjną w stosunku do monarchii Plantagenetów, którzy mieli w swoim posiadaniu kolebkę nacji normańskiej, czyli Normandię, oraz podbitą przez tę nację Anglię oraz Walię. Byłaby to zatem gra o prymat w świecie normańskim, który prócz Europy obejmował również Antiochię. Dziadek Henryka II, Fulko V (1092 - 10/13 XI 1143, król Jerozolimy od 1131) był swego czasu królem Jerozolimy, a nawet

²⁷ Giraldus Cambrensis, *Descriptio Kambriae* I 8, ed. Dimock, s. 181-182, tłum. własne.

²⁸ Por. D.J. Geanakopolos, *Interaction of the Sibling Byzantine and Western cultures in the Middle Ages and Italian Renaissance (330-1600)*, New Heaven 1976, 194.

²⁹ Por. Rogerus de Houedene, *Chronica*, ed. Stubbs, vol. 2, s. 102-105. Por. też A.A. Vasiliev, *Manuel Comnenus and Henry Plantagenet*, ByZ 29 (1929-1930) 237-240; P. Magdalino, *The empire of Manuel I Komnenos, 1143-1180*, Cambridge 1993, 92.

³⁰ Por. Giraldus Cambrensis, *Descriptio Kambriae* II 7, ed. Dimock, s. 215.

pełnił funkcję regenta normańskiej Antiochii, gdzie panowali wcześniej krewni królów Sycylii, z dynastii Hauteville, której przedstawicielem był przecież Wilhelm II Dobry. Ów Fulko założył również dynastię, która w dobie największej potęgi Plantagenetów panowała na tronie Królestwa Jerozolimskiego, aż do czasów Baldwina IV Trędowatego (1161 - 16 III 1185, król Jerozolimy od 15 VII 1174), ostatniego jej męskiego przedstawiciela. Tak odczytany i dobrze wykształcony człowiek jak Gerald musiał znać bardzo dobrze te genealogiczne związki, ale wołał je przemilczeć. Z kart jego dzieł nie wynika również żadna antypatia wobec Bizancjum oraz jego władców. Gerald, gdy wspomina o Konstantynie Wielkim, Manuelu Komnenie oraz Izaakowi Angelosie, nie zdradza w stosunku do nich nawet cienia wrogości. Nie ma również u niego przejawów jakiegokolwiek antybizantyńskiej propagandy (może z wyjątkiem pobytu Barbarossy w Bizancjum), której elementy były szerzone w Europie kontynentalnej przynajmniej od czasów II wyprawy krzyżowej i wojen toczonych przez Królestwo Sycylii z Konstantynopolem.

Najwięcej miejsca w swoich dziełach Gerald przeznacza na pokazanie zarówno zalet, jak i wad nacji, z której się wywodził, czyli Normanów. Nie są one co prawda powiązane w żaden sposób zarówno z Bizancjum, jak i z Sycylią, ale dobrze oddają XII-wieczną mentalność normańską. W najważniejszej pracy Geralda z Walii, którą jest opis podboju Irlandii przez Normanów, znajdziemy arcyciekawy tego przykład. Gerald dzieli bowiem zdobywców tej wyspy na trzy narody: Normanów, Anglików i Walijszyków. Podkreśla przy tym, że Normanowie byli z tej grupy najlepsi, Anglicy mniej godni uwagi, zaś Walijszykami nie warto się interesować wcale. De Barii uważał, że Normanowie pod koniec XII w. nie byli w stanie żyć bez wina, do którego byli przyzwyczajeni od najmłodszych lat, dlatego nic nie było w stanie zmusić ich do dłuższego pobytu na placówkach, czy w zamkach znajdujących się daleko od wybrzeża. Ich główną troską w czasie wypraw wojennych było być blisko zapasów i z dala od niedostatku. Ówczesni Normanowie byli, zdaniem Geralda z Walii, samochwałami, pełnymi pychy i pogardy w stosunku do przedstawicieli innych nacji, a przy tym ludźmi wulgarnymi, dla których liczyły się tylko pieniądze i możliwość zdobycia dziedzicznego lenna, w małym zaś stopniu służba wojskowa jako taka³¹. Widać tutaj jasno jak daleko w tym krytycyzmie odbiegł Gerald od tradycyjnego, topicznego obrazu Normanów, jako walecznych, chytrych wojowników i gorliwych chrześcijan, którym karmią nas wcześniejsze źródła normańskie, czy nawet wrodzy im Bizantyńczycy, tacy jak np. Anna Komnena (2 XII 1083 - ok. 1154). Gerald z Walii jest źródłem niezastąpionym, bowiem był naocznym świadkiem wielu wydarzeń, o których pisał w swoich dziełach. Normanowie, którzy byli świetnymi wojownikami w swoim rodzinnym kraju (Normandii), gdzie walczyli zgodnie z francuską modą, w Walii i Irlandii spotkali się z całkiem innymi metodami wojowania. Pobratymcy Geralda wygrywali bitwy na terenie Francji dzięki znakomitej technice walki wręcz w zwartych szeregach,

³¹ Por. Giraldus Cambrensis, *Expugnatio Hibernica* II 37, ed. Dimock, s. 394-395.

tymczasem w Walii i Irlandii górowała lekkobrojna piechota. Podczas walk we Francji oszczędzano pokonanych, za których brano okup, podczas gdy w Irlandii i Walii jeńców ścinano, a ich głowy traktowano jako trofea. Normañscy jeźdźcy z ich dobrej jakości uzbrojeniem ochronnym i specjalnie wyprofilowanymi siodłami, mieli – zdaniem Geralda – pewne problemy z wsiadaniem oraz zsiadaniem z koni, do tego zaś byli kiepskimi piechurami³². Dlatego do wojny w Walii i Irlandii najlepiej, według de Barri, nadawali się Walijszczy, a (w domyśle) także Normanowie urodzeni w Cambrii. Byli oni odważni i nie skażeni wcześniejszymi nawykami swoich pobratymców. Stanowili zarówno świetną jazdę, jak i piechotę, a ponadto byli odporni na głód oraz pragnienie, gdy brakowało zaopatrzenia³³. W tym kontekście Gerald również, ostatni już raz, nawiązuje do Normanów z Sycylii. Jego zdaniem, aby zakończyć finalnie podbój Irlandii, powinno się jej rdzennym mieszkańcom zabronić noszenia broni w miejscach publicznych, podobnie jak miało to miejsce na Sycylii, gdzie takie prawo wprowadzono wobec miejscowych³⁴. Gerald po raz kolejny nie rozwija tego wątku oraz nie wspomina, skąd zaczerpnął powyższe informacje. Musiał być jednak świadomy istniejących relacji etnicznych na Sycylii, gdzie potomkowie łacińskich Normanów stanowili mniejszość, nad którą liczebnie górowali Grecy, miejscowi muzułmanie, konwertycy, oraz fala migrantów z miast takich jak Piza i Genua. Szczególnie zakaz noszenia broni dotyczył ludności muzułmańskiej, której wierności Italonormanowie do końca pewni być nie mogli, a która pod koniec XII w. zamieszkiwała w dużym stopniu górzysty interior wyspy oraz wybrzeże, szczególnie w zachodniej jej części (np. góra Jato, Mislmeri).

Gerald de Barri pozostawiając przytoczone wyżej informację, dotyczące wojskowości normańskiej i jej związków z Walijszczykami, nie odwołuje się niestety do przykładów spoza Irlandii. A mamy takie podczas wyprawy wspomnianego już wyżej Ryszarda Lwie Serce do Ziemi Świętej, gdzie walijscy łucznicy stanowili groźny element sił zbrojnych tego władcy, który z powodzeniem zastosował on przeciwko ludziom Izaaka Komnena, bizantyńskiego uzurpatora władającego Cyprzem, czy też dalej w trakcie walk z samymi muzułmanami w Ziemi Świętej. Być może powodem tego spłaszczenia pewnych wątków militarnych była wspomniana wcześniej niechęć Geralda do Ryszarda. Gerald znał przebieg kampanii Ryszarda na Cyprze zapewne z relacji naocznych świadków, a także z prac Rogera z Hoveden (floruit: 1175-1201) czy Ryszarda, kanonika Świętej Trójcy w Londynie (floruit: 1190-1230), lecz nie pokusił się o jakąś głębszą analizę, czy porównanie wojskowości anglo-normańskiej z bizantyńską, szczególnie w aspekcie łucznictwa, a byłoby to niezwykle ciekawe i pouczające szczególnie dla historyków wojskowości.

³² Por. tamże II 38, ed. Dimock, s. 395-396. Por. też A.C. Muligan, *Norman Topographies of Conquest: Mapping Anglo-Norman Identities onto Ireland*, w: *Norman Tradition and Transcultural Heritage*, ed. S. Burkhardt – T. Foerster, Ashgate 1998, 275.

³³ Por. Giraldus Cambrensis, *Expugnatio Hibernica* II 38, ed. Dimock, s. 396-397.

³⁴ Por. tamże II 39, ed. Dimock, s. 398-399.

Wybrane przez Geralda z Walii wątki związane z Bizancjum i Normanami z Sycylii, które pojawiają się w pięciu jego przytoczonych powyżej pracach, są dowodem na szerokie horyzonty polityczne elit pochodzących z Wysp Brytyjskich, które powiązane były z dynastią Plantagenetów. Gerald co prawda nigdy nie był osobiście na Sycylii, w Bizancjum, czy Ziemi Świętej, dysponował jednak dobrą bazą źródłową, zarówno w postaci relacji naocznych świadków wydarzeń, jak i relacji współczesnych mu autorów. Z tego powodu należy wysoko ocenić wiarygodność przytaczanych przez niego danych. Szczególnie interesowały go jednak fakty związane z królestwem Normanów na Sycylii, które były dla niego o wiele ważniejsze niż dane dotyczące Bizancjum. Taki stan rzeczy jest zrozumiały, bowiem w Normanach sycylijskich widział on zarówno politycznego partnera, jak i do pewnego stopnia wzór do naśladowania, szczególnie w aspekcie prowadzenia polityki wobec podbitych ludów. To oni stanowią siłę, która kontrastuje z dawną sławą i chwałą, jaką cieszyło się Cesarstwo Bizantyńskie – od czasów III krucjaty coraz słabszy gracz, który stracił nawet pozycję lokalnego lidera. I tę niemoc zdaje się dostrzegać również Gerald, który wprowadza wyraźną linię demarkacyjną między osobami Konstantyna I Wielkiego i Manuela I Komnena a postacią Izaaka II Angelosa, a ponadto tego ostatniego separuje od osoby Wilhelma II Dobrego.

THE NORMANS IN THE WORKS OF GERALD OF WALES AND THE BYZANTINE WORLD

(Summary)

The main purpose of this paper is to analyze the selected works of one of the twelfth century Norman historian living in the British Isles, Gerald de Barri of Wales (1146-1223) in terms of his knowledge of the Byzantine world and its correlation with the Normans (from England and Southern Italy). The term Byzantine world has been evolving for several decades. Today it refers no longer just to the land of the former East European Empire, which later transformed itself into the Greek Byzantium, but it can be referred to the Balkans or the Kingdom of Normandy, while scientists are constantly expanding its borders with the help of other sciences such as archeology. We will do this based on his work: *De instructione principis*, *Topographia Hibernica*, *Expugnatio Hibernica*, *Itinerarium Cambriae* and *Descriptio Cambriae*. Selected by Gerald of Wales the themes of the Byzantine and Norman kingdoms of Sicily, which appear in his five works cited above, are proof of the broad political horizons of the elites from British Isles that were associated with the Plantagenet dynasty. Gerald was never in Sicily, in Byzantium or in the Holy Land, but he had some source in sight, both in the form of eyewitness accounts of events and in the accounts of contemporary wri-

ters, which does not diminish the credibility of the data he cites. Better and more strongly, he was interested in the facts of the kingdom of Normans in Sicily than in Byzantium. Such a state of affairs seems to be understandable, as he saw in them both a political partner and, to some extent, a model to imitate, especially in the aspect of conducting politics against the conquered peoples.

Key words: Byzantium, Normans, Sicily, England, Wales.

Słowa kluczowe: Bizancjum, Normanowie, Sycylia, Anglia, Walia.

BIBLIOGRAFIA

Źródła

- GIRALDUS CAMBRENSIS, *De instructione principis*, ed. J.S. Sherren, London 1846.
- GIRALDUS CAMBRENSIS, *Descriptio Cambriae*, ed. J.F. Dimock, w: Giraldi Cambrensis, *Opera*, vol. 6: *Itinerarium Cambriae, et Descriptio Cambriae*, *Rerum Britannicarum Medii Aevi Scriptores* 21/6, London 1868, 153-227.
- GIRALDUS CAMBRENSIS, *Expugnatio Hibernica*, ed. J.F. Dimock, w: Giraldi Cambrensis, *Opera*, vol. 5: *Topographia Hibernica, et Expugnatio Hibernica*, *Rerum Britannicarum Medii Aevi Scriptores* 21/5, London 1867, 205-411.
- GIRALDUS CAMBRENSIS, *Itinerarium Cambriae*, ed. J.F. Dimock, w: Giraldi Cambrensis, *Opera*, vol. 6: *Itinerarium Cambriae, et Descriptio Cambriae*, *Rerum Britannicarum Medii Aevi Scriptores* 21/6, London 1868, 1-152.
- RICARDUS (CANONICUS SANCTAE TRINITATIS LONDONIENSIS), *Itinerarium peregrinorum et Gesta regis Ricardi*, ed. W. Stubbs, *Rerum Britannicarum Medii Aevi Scriptores* 38/1, London 1864.
- ROGERUS DE HOUEDENE, *Chronica*, vol. 2-3, ed. W. Stubbs, *Rerum Britannicarum Medii Aevi Scriptores* 51/2-3, London 1869-1870.
- ROGERUS DE WENDOVER, *Chronica, sive Flores historiarum*, ed. H.O. Coxe, vol. 3, London 1841.

Opracowania

- BÖHM M., *Normański podbój Irlandii w XII wieku*, Oświęcim 2017.
- BUTLER H.E., *The Autobiography of Giraldus Cambrensis*, ed. i tłum., London 1937.
- CARR A.D., *Wales: Economy and Society*, w: *A Companion to Britain in the Later Middle Ages*, ed. S.H. Rigby, Blackwell 2003, 125-139.
- GEANAKOPOLOS D.J., *Interaction of the Sibling Byzantine and Western cultures in the Middle Ages and Italian Renaissance (330-1600)*, New Heaven 1976.
- GILLINGHAM J., *Richard the Lionheart*, London 1978.
- MAGDALINO P., *The empire of Manuel I Komnenos, 1143-1180*, Cambridge 1993.
- MULIGAN A.C., *Norman Topographies of Conquest: Mapping Anglo-Norman Identities onto Ireland*, w: *Norman Tradition and Transcultural Heritage*, ed. S. Burkhardt – T. Foerster, Ashgate 1998.
- PERNOUD R., *Ryszard Lwie Serce*, tłum. Z. Cesul, Warszawa 1994.
- RICHTER M., *Giraldus Cambrensis*, w: *Lexikon des Mittelalters*, t. 4, Stuttgart 2000, 1459-1460.
- RUNCIMAN S., *Dzieje wypraw krzyżowych*, tłum. J. Schwakopf, t. 3, Warszawa 1987.
- STANTON C., *Norman Naval Operations in the Mediterranean*, Woodbridge 2011.
- STEPHENSON P., *Introduction*, w: *The Byzantine World*, ed. P. Stephenson, Routledge 2010.

Świat Bizancjum, t. 1: *Cesarstwo Wschodniorzymskie 330-641*, red. C. Morrisson, tłum. A. Graboń, Kraków 2007.

Świat Bizancjum, t. 2: *Cesarstwo Bizantyńskie 641-1204*, red. J.C. Cheynet, tłum. A. Graboń, Kraków 2011.

Świat Bizancjum, t. 3: *Bizancjum i jego sąsiedzi 1204-1453*, red. A. Laiou – C. Morrisson, tłum. A. Graboń, Kraków 2014.

VASILIEV A.A., *Manuel Comnenus and Henry Plantagenet*, *ByZ* 29 (1929-1930) 237-240.